

ساخت مقیاس ویژگی‌های شخصیت انسان کامل براساس آراء و نظرات

علامه محمد تقی جعفری

مریم طهماسبی^۱، سیامک سامانی^{۲*} و سیده مریم حسینی^۳

تاریخ پذیرش: ۹۴/۳/۱۸

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۰/۱۴

چکیده

مفهوم "انسان سالم، کمال و خودشکوفایی" از محوری‌ترین مفاهیم در روان‌شناسی انسان‌گراست. مکتب اسلام که ریشه در آموزه‌های قرآنی دارد، در سطحی گسترده، عمیق و همه‌جانبه به ماهیت انسان و کمال وی پرداخته است. با رجوع به تعالیم غنی اسلامی و با توجه به فرهنگ اصیل و بومی ایرانی، می‌توان مفاهیمی چون: "انسان کامل" را استخراج کرده و فقدان وجود ابزاری بومی، برای اندازه‌گیری آنرا برطرف ساخت. هدف این پژوهش، ساخت مقیاس ویژگی‌های شخصیت انسان کامل براساس آراء و نظرات علامه محمدتقی جعفری بود. بدین منظور، تعداد ۴۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه شیراز (۲۰۰ دختر و ۲۰۰ پسر) به شیوه نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. ابزار مورد استفاده، مقیاس شخصیت محقق ساخته و مقیاس ویژگی‌های اخلاق مذهبی (Samani, 2010) بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل عامل و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. نتایج تحلیل عامل نشان دادند که مناسب‌ترین ساختار عاملی، استخراج ۸ عامل بود. عوامل استخراجی از روایی مطلوبی برخوردار بودند. هم‌چنین، برای تعیین پایایی مقیاس ساخته شده، از روش همسانی درونی (ضریب آلفای کرونباخ) استفاده شد. نتیجه این پژوهش، ساخت مقیاسی حاوی ۳۰ گویه با ساختار عاملی معتبر و روایی و پایایی مناسب بود که می‌تواند ابزاری بومی برای اندازه‌گیری برخی ویژگی‌های شخصیتی انسان رشدیافته و کامل باشد.

واژه‌های کلیدی: مقیاس شخصیت، اعتباریابی، آراء علامه محمد تقی جعفری.

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.

۲- دانشیار روانشناسی تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.

۳- عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.

*- نویسنده مسئول : samanisiamak@gmail.com

پیشگفتار

از آنجایی که بخش عمده روان‌شناسی در غرب شکل گرفته است، بنابراین، می‌توان انتظار داشت که بررسی تفاوت‌های بین فرهنگی نقشی مهم در روان‌شناسی شخصیت داشته باشد. همه ما مفهوم "خود" را درک می‌کنیم، اما بعید به نظر می‌رسد که یک نظریه شخصیت بتواند بدون پرداختن به این مفهوم موثر واقع شود. آنچه می‌توان گفت این است که ماهیت "خود" به گونه شایان توجهی از فرهنگی به فرهنگی دیگر متفاوت است. اعضای دو جامعه نه تنها دیدگاه‌های گوناگونی در مورد جایگاه "خود" دارند بلکه در مورد عناصر تشکیل دهنده "خود" و حد و مرز آن از یکدیگر متفاوت‌اند. افزون بر این، اسنادهای مربوط به تغییرات جسمانی در همه فرهنگ‌ها مشترک است، اما اسنادهای مربوط به رویدادهای اجتماعی به گونه شایانی از فرهنگی به فرهنگی دیگر متفاوت است (Javadi, Kadivar, 2002). بنابراین، برای فهم و درک کامل رشد شخصیت باید به چارچوب‌های فرهنگی توجه کرد زیرا شخصیت انسان از فرهنگ جدا نیست. هر فرهنگی مجموعه توانایی‌های نسبتاً متفاوتی را ایجاد می‌کند، پرورش می‌دهد، تقویت و تشویق می‌کند. "خود" در فرهنگ شرق متفاوت از فرهنگ غرب شناخته شده است. در مقایسه فرهنگ ایران با دیگر فرهنگ‌ها، در زمینه ماهیت انسان، معانی "خود" و ادراک و تحول آن، فرهنگ کهن و اسلامی جامع‌تر و عمیق‌تر است (Alborzi, 2006).

خزانه فرهنگی، تاریخی، مذهبی و ادبی ایران سرشار از عرفا، نویسندگان، دانشمندان و سخنوران پارسی است که در مورد رابطه انسان با جهان خارج، سیر تکاملی "خود" و پویندگی در راه دستیابی به کمال، گفتنی بسیار دارد. شکی نیست که در فرهنگ کهن ایران و از دید عرفا، دانشمندان و سخنوران پارسی، "مفهوم خود"، "ماهیت انسان"، "شخصیت" و "کمال"، از منابع و موضوع‌های جاذب و تفکرات درون فرهنگی و نیز بین فرهنگی برای هر پژوهنده ایرانی است.

روان‌شناسان شخصیت فنون ارزیابی متعددی از جمله پرسش‌نامه‌های شخصیت را ابداع کرده‌اند که ابعاد گوناگون شخصیت رامی‌سنجد، اما اغلب آزمون‌های شخصیتی برای فرهنگ ما غیربومی بشمار می‌روند. در واقع، آزمون‌های شخصیتی نمی‌تواند "ناسته به فرهنگ" باشد؛ لذا ضروری است که برای بومی سازی، چه در زمینه برخی مفاهیم اساسی انسانی و چه در زمینه ابزارها و آزمون‌هایی برای سنجش این مفاهیم، از فرهنگ بومی و اصیل، دانشمندان، عرفا، سخنوران و نویسندگان ایرانی اسلامی بهره گرفته شود - انسان کامل و ویژگی‌های شخصیتی انسان کامل نیز یکی از این مفاهیم است - البته، این به معنی نادیده گرفتن نظریه‌های روان‌شناسان غربی و آزمون‌های ساخته شده به وسیله آن‌ها نیست چراکه با وجود برخی تعارضات، با توجه به پیشینه

روان‌شناسان غربی درباره شخصیت و هم‌چنین، فطرت پاک همه انسان‌ها به نظر می‌رسد در برخی بنیادها و مبانی، اشتراکاتی وجود داشته باشد. بنابراین، جای طراحی و ساخت ابزار و آزمون‌های بومی که در خور و مناسب فرهنگ ایرانی اسلامی باشد، خالی می‌نماید. با توجه به ملاحظات فرهنگی، ساخت ابزارهای بومی و اصیل گامیست در راستای نوآوری و خودکفایی در زمینه پژوهش‌های علوم انسانی. با توجه به وجود متون غنی و کهن ایرانی اسلامی و با رجوع به این منابع می‌توان ماهیت انسان، مفهوم خود، شخصیت سالم، انسان سالم و کمال انسانی را شناخت زیرا انسان از دیدگاه اسلام بسیار گرامی‌تر و گسترده‌تر از انسانی است که از دریچه‌های علمی می‌توان به او نگریست.

یکی از نقاط ضعف مکاتب فکری بشر تک بعدی نگری‌ها و سوگیری‌های افراطی آن‌هاست. شناخت انسان از راه خالق او مطمئن‌ترین راه است. همانا اوست که به تمام ضعف‌ها و قوت‌های این موجود آگاه است. در قرآن انسان موجودی چند بعدی است و تمام ابعاد او مورد توجه است. کمال انسانی نیز در گرو این است که تمام ابعاد وجود او در کنار هم و به صورت هماهنگ رشد کنند و همه استعدادها و توانمندی‌هایش، چه در بعد روحانی (معنوی) و چه در بعد مادی به گونه‌ای مطلوب به فعلیت درآیند. کمال انسان جز در سایه پرورش هماهنگ همه استعدادها و توجه به تمام نیازهایش فراهم نخواهد شد. انسان کامل آن انسانی است که همه ارزش‌های انسانی در او رشد کند و هیچ‌کدام بی رشد نماند و هر کدام از این ارزش‌ها به حد اعلی برسد، انسانی که قرآن از او تعبیر به "امام" می‌کند (Motahari, 1988). برای به ثمر رساندن تمام شخصیت آدمی و انسان کامل شدن، باید "نفس یا خود" را از همه جهات ممکن شکوفا ساخت تا استعداد گیرندگی روح ملکوتی و انسانی او بارور شود. عالی‌ترین رشد شخصیت انسان، رسیدن "خود" به مقام اطمینان است که در این موقع عنوان "نفس مطمئنه" را به خود می‌گیرد و پایان شخصیت عالی انسانی از دیدگاه قرآن چهره ایمانی انسان می‌باشد (Jafari, 2004).

در قرن بیستم روان‌شناسان، شخصیت را شامل سه قسمت نهاد^۱، خود^۲، و فراخود^۳ دانستند، اما اسلام خیلی پیش‌تر از آن طبیعت انسان را به سه قسمت نفس اماره، نفس لواحه، و نفس مطمئنه تقسیم کرد و هریک از این سه قسم در فطرت و طبیعت بشر موجود است و در شکل دادن به شخصیت، وظایف و هدف‌های مشخصی به عهده دارند (Shamloo, 2009). در انسان یک نوع گرایش فطری برای تحقق خود وجود دارد؛ رویکردهای قبلی روان‌شناسی استعداد آدمی را برای کمال نادیده گرفته اند، اما با تصحیح و تکمیل نظریات انسان‌گرایان می‌توان به انسان با نگاهی تازه

¹-Id

²-Ego

³-Super Ego

نظر کرد؛ لذا با الهام از آموزه‌های اسلامی بویژه نظریه‌های حکما و بزرگان مسلمانی چون مولوی، امکان رشد و کمال نهایی انسان تا صعود به قله انسان کامل میسر و مقدور خواهد بود (Shariat Bagheri, 2014). متون غنی اسلامی و تعلیمات اسلامی نشان می‌دهد که این مکتب مقدس الهی به همه ابعاد انسان، اعم از جسمی و روحی، مادی و معنوی، فکری و عاطفی، فردی و اجتماعی توجه عمیق داشته است و نه تنها جانب هیچ کدام را مهمل نگذاشته است بلکه عنایت خاص به پرورش همه این‌ها روی اصل معینی داشته است (Motahari, 2006). چنانچه فرد به خویشتن واقعی خود برسد، همه جنبه‌های وجودش منسجم و هماهنگ میشود و به کمال می‌رسد چنین فردی در تعبیر عرفانی-اسلامی، انسان کامل است و در روان‌شناسی انسان‌گرا، خودشکوفای (Fereydoni, 2014). شناخت واقعی خود و عمل مطابق با آن، به عنوان هسته مرکزی شخصیت اصیل مطرح می‌باشد؛ این مفهوم همان چیزی است که در دین مبین اسلام و هم‌چنین، فرهنگ ایرانی با عنوان شناخت خویشتن مورد تاکید است. آیات و روایات ائمه معصومین و هم‌چنین ادبیات و فرهنگ ایرانی گنجینه‌ای عظیم از معارف و تلویحاتی را آشکار می‌سازد که به اهمیت و ضرورت شناخت خویشتن اشاره دارند (Shamsi, Ghomrani, Samadi, 2012).

افرادی که برای ارزش‌های هستی^۱ (وجودی) اهمیت زیادی قائل هستند، پس از طی کردن سلسله مراتب نیازها و گذشتن از آستانه احترام، خودشکوفای می‌شوند. نیازهای هستی شامل: زیبایی، یکپارچگی، سرزندگی، بی‌همتایی، کمال، عدالت، سادگی، تمامیت، راحتی، شوخ‌طبعی، خودمختاری، نظم و وحدت است. نیازهای خودشکوفایی: به کمال رساندن "خود"، تحقق بخشیدن به تمام استعدادها و میل به خلاق شدن به تمام معنی است و افرادی که به سطح خودشکوفایی رسیده‌اند، انسانی کامل می‌شوند (Seyedmohamadi, 2012). افراد خودشکوفای دارای ویژگی‌هایی از جمله: برداشت کارآمدتر از واقعیت، پذیرش خود و دیگران، خودانگیختگی، سادگی و طبیعی بودن، تمرکز بر مشکلات به جای تمرکز بر خود، نیاز به استقلال و داشتن حریم خصوصی، احساس درک تازه و مداوم، تجربه‌های اوج یا عرفانی، علاقه اجتماعی، روابط بین فردی، خلاق بودن، ساختار منشی دموکراتیک، مقاومت در برابر فرهنگ‌پذیری، تمایز وسیله از هدف هستند (Karimi & Colleagues, 2008).

(Brehier, 1951)، "خود" را مجموعه باورهای آدمی نسبت به خویشتن که به آن آگاهی دارد، تعریف می‌کند؛ مفهومی که دارای اهمیتی محوری است. آنچه هدف غایی انسان بشمار می‌رود، شکوفایی "خویشتن" است. نگهداری و غنی‌سازی خویشتن، تبدیل شدن به شخصی با کارکرد کامل، هدفی است که همه هستی و وجود شخص به سوی آن هدایت می‌شود.

¹ - Being

انسان‌ها توان به واقعیت درآوردن استعدادهای نهفته خویش را دارند. گرایش به خود شکوفایی، نیروی انگیزشی انسان‌هاست. انسان کامل کسی است که بتواند استعدادهای بالقوه خود را به فعل درآورد. کمال انسانی در گرو محقق کردن ویژگی‌های نهان و یکتای خویش است. کمال انسانی هدف نیست بلکه مسیر و فرآیند است و پایانی نمی‌توان برای کمال تصور کرد. انسان می‌تواند کامل‌تر از گذشته باشد. لازمه کمال انسانی داشتن شخصیتی ثابت و استوار است نه این‌که انسان با تغییر موقعیت، چهره عوض کند. انسان کامل در موقعیت‌های گوناگون، براساس ندای درونی خود عمل می‌کند و قواعد و مقررات از پیش تدوین شده نمی‌تواند راهنمای انسان در رسیدن به کمال باشد (Khoshdel, 1996).

(Ahmadi, 1995) در بررسی شخصیت از دیدگاه اسلام و قرآن، اذعان می‌کند که، می‌توان "شاکله" را معادل مفهوم شخصیت در روان‌شناسی در نظر گرفت. وی شاکله را مجموعه‌ای از مفاهیم، نیت، خلق و خوی، حاجات، راه‌ها و ساخت روانی انسان، تعریف می‌کند. در تقابل میان عقل و خود (نفس)، اگر تقابل در راستای چیرگی عقل و در نتیجه سلطه آگاهی و استدلال عقلانی باشد، شخصیت رشد پیدا می‌کند. اگر انسان بتواند دامنه خودآگاهی خویش را گسترش بخشد و با محاسبه نفس، اعمال خویش را مورد ارزیابی و قضاوت قرار دهد، می‌تواند به سازماندهی معقولی در مورد شخصیت خویش دسترسی یابد. سازماندهی معقول یکی از مهم‌ترین راه‌های کسب سلامت روانی و تکامل شخصیت است که در نهایت، آرامش و اطمینانی را به انسان می‌بخشد که این اطمینان عالی‌ترین مرحله تکامل شخصیت، یعنی مرحله نفس مطمئنه است.

از نظر قرآن حقیقت وجود انسان "نفس" یا "خود" است که هم جنبه مثبت و هم جنبه منفی دارد، هم می‌تواند سیر صعودی پیدا کند هم سیر نزولی. قرآن عناصر و عوامل رشد و تعالی و به فعل رساندن کمالات بالقوه را در علم و تفکر، ایمان و عمل صالح می‌داند و در صورت جمع بودن آن‌ها در وجود انسان، انسان می‌تواند از مراتب بالای کمال برخوردار شود. بنابراین، هدف از آفرینش انسان، انسان کامل است و هدف از خلقت انسان کامل عبادت و بندگی خداست (Nasri, 1997). انسان موجودی مادی و معنوی است و با همه وجوه مشترکی که با سایر موجودات دارد، اما تفاوت‌های اصیل و عمیقی با آن‌ها دارد که هر کدام بُعدی جداگانه به انسان می‌دهد. انسان افزون بر جاذبه‌های مادی، امیال و غرایز، جاذبه و کشش‌های غیرمادی و معنوی مانند: علم و دانایی، خیر اخلاقی، جمال و زیبایی، نیایش و پرستش و عبادت هم دارد؛ هم‌چنین، این توانایی را دارد تا در برابر میل‌های درونی خود ایستادگی کند که این توانایی به "نیروی اراده" تعبیر می‌شود که زیر فرمان عقل قرار دارد. انسانیت انسان به هرنسبتی که تکامل پیدامی‌کند به سوی استقلال و حاکمیت بر سایر جنبه‌های "خود" گام برمی‌دارد (Motahari, 2006).

از میان متفکران و اندیشمندان ایرانی اسلامی، علامه محمدتقی جعفری، عالم، فیلسوف و اندیشمندی است که آزاداندیشی و دین‌مداری را همیشه با هم داشت. وی بمنظور گسترش باورهای مذهبی و صیانت از آن و رد تهاجم‌های متفاوت، در زمان حیات خویش به تالیف آثاری گرانقدر پرداخت. در مجموعه ای از آثار وی، تالیفات مجموعه انسان و جهان‌شناسی بیش‌ترین ارتباط موضوعی باکمال انسان، شخصیت کامل و مسیر حیات تکاملی انسان دارد. علامه جعفری (ره)، در این مجموعه آثار اصول مربوط به موجودیت انسان را در ارتباط باسه زمینه "خود"، یعنی "خود طبیعی"، "خود انسانی" و "ایده آل اعلا" معرفی می‌کند و برای هر یک از این زمینه ها، مختصات و ویژگی‌هایی بیان کرده است. هم‌چنین، راه‌های شناخت انسان در تصعید حیات تکاملی و راه‌های صعود تکاملی روح یا روان را توضیح و تفسیر کرده است که می‌توان از آن، صفات شخصیتی انسان کامل را استخراج کرد. هر یک از ۲۲ راه صعود تکاملی روح که در به فعلیت رساندن استعدادها، رشد و کمال انسان نقش دارد، واقعیاتی را درباره انسان بدست می‌آورد که روشنگر ابعاد و استعدادهای روحی آدمی است. از سوی دیگر، معرفت و عمل به راه‌های صعود تکاملی روح، صفاتی را در انسان ایجاد می‌کند که وی را به کمال نزدیک می‌کند. هر یک از ۲۲ راه صعود تکاملی روح و صفات و ویژگی‌های شخصیتی را که ایجاد می‌کنند، در جدول ۱ ذکر شده‌اند. با توجه به اهمیتی که علامه جعفری برای "حیات واقعی و حیات طیبه" انسان قایل است و راه رسیدن به آن را در معرفت و عمل به راه‌های صعود تکاملی روح می‌داند، می‌تواند دلیلی باشد برای رجوع به آثار این عالم و فیلسوف ایرانی و اهمیت این پژوهش در زمینه ساخت و طراحی مقیاسی برای ارزیابی برخی ویژگی‌های شخصیتی انسان متکامل.

از دیدگاه (Jafari, 2004)، صفاتی که ناشی از "خود طبیعی" انسان است، هیچ‌کدام بیان‌کننده ماهیت انسانی وی نیست بلکه به علت ارتباط استعدادهای انسان با عوامل برون ذاتی (محیط) یا پدیده‌هایی که با توجه به عواملی مناسب در انسان ایجاد می‌شود، بروز می‌کند و به وسیله خودشناسی و خودسازی می‌توان از بروز این اوصاف جلوگیری کرد تا استعدادهای مثبت انسانی به فعلیت برسند. وی صفات ناشی از خود طبیعی را در سه دسته قرار داده است: ۱- صفاتی که با دخالت خود انسان و با اختیار او بوجود می‌آیند (مانند: حيله گری، جدل پیشه بودن، کفر ورز بودن و پوشاننده حقایق). ۲- صفاتی که زمینه خلقت ایجاد می‌کند که انسان دارای آن صفات باشد (مانند: شتابگری، ضعف و ناتوانی، عدم اعتدال). ۳- صفات ناشی از طبیعت مادی انسان (مانند: دوست‌دار مال دنیا بودن، سودجو بودن، فرار از ضرر، طغیانگری در پی نیازی، ممسک و بخیل بودن).

از نظر (Jafari, 2007)، "خود یا من انسانی" حقیقتی تکامل یافته تراز "خود طبیعی" است؛ بنابراین آگاهی و معلومات دریافت شده به وسیله خود طبیعی نمی‌تواند رهبری خود انسانی (روان یا روح) را

برعهده بگیرد. خود انسانی با نمودار شدن اصول و قوانین زندگی دسته جمعی انسان‌ها ایجاد می‌شود و چون انسان استعداد رشد و کمال را دارد، پس باید به وسیله عقل سلیم، وجدان، فطرت پاک و پیشوایان الهی مسیر صعود و کمال را طی کند. درحقیقت انسان این توانایی را دارد تا از "خودطبیعی" بالاتر رود و به معرفت و شناخت خویشتن واقعی خویش نایل شود. طبیعت حقیقی روان آدمی یا "من انسانی"، صفات و ویژگی‌هایی را ایجاد می‌کند که اگر از راه‌های صعود تکاملی روح شناخته و کسب شوند، بیان‌کننده ماهیت واقعی انسان خواهد بود و در به فعلیت رساندن استعدادها و رشد شخصیت عالی انسان و کمال وی موثر می‌باشد. این صفات و ویژگی‌ها عبارتند از: همت عالی، حریت، پویندگی، عظمت‌گرایی، هدفمندی، شکیبایی، آفرینندگی، استقلال شخصیت، عدالت، عبودیت، پاکی درون، محاسبه و مدیریت خویشتن و ... (جدول ۱).

عالی‌ترین رشد شخصیت انسانی و ایده آل اعلا رسیدن "خود" به مقام اطمینان است که همان "نفس مطمئنه" نام دارد. پایان رشد شخصیت عالی انسان از دیدگاه قرآن، قیافه "ایمانی انسان" است؛ ایمان نوری خدایی در دل‌های آدمیان است و بدون وصل شدن به منبع بی‌نهایت ایمان، پدیده‌های روحی انسان مانند: عدالت ورزی، محبت، آزادی خواهی، دانش دوستی و ...، هیجان‌ها و فعالیت‌های زودگذری خواهند بود که در تاریکی‌ها محو و نابود می‌شوند (Jafari, 2004). هدف اصلی این پژوهش ساخت مقیاس ویژگی‌های شخصیت انسان کامل براساس آرا و نظرات علامه محمد تقی جعفری بود. سوال اصلی پژوهش این است: آیا می‌توان براساس آرا و نظرات علامه جعفری، مقیاس شخصیتی ساخت که بتواند برخی ویژگی‌های انسان کامل را اندازه‌گیری کند؟ هم‌چنین، در این پژوهش به بررسی این سوالات پرداخته شده است که آیا مقیاس ویژگی‌های شخصیت ساخته شده براساس آرا و نظرات علامه محمد تقی جعفری در مورد انسان کامل از ساختار عاملی معتبری برخوردار است؟ و آیا مقیاس ویژگی‌های شخصیت ساخته شده براساس آرا و نظرات علامه محمد تقی جعفری در مورد انسان کامل از پایایی و روایی کافی برخوردار می‌باشد؟

روش پژوهش

روش پژوهش در این پژوهش، توصیفی از نوع ابزارسازی بود. روش گردآوری داده‌ها به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی بود. جامعه آماری این پژوهش تمامی دانشجویان دانشگاه شیراز در تمام مقاطع تحصیلی سال ۹۳-۹۲ بودند. از جامعه آماری طی دو مرحله نمونه‌گیری شد. در مرحله نخست، نمونه شامل ۱۰۱ نفر از دانشجویان دانشگاه شیراز (۴۷ نفر دختر و ۵۴ نفر پسر) بود که به روش نمونه‌گیری در دسترس، مورد آزمون واقع شدند. در مرحله دوم، نمونه اصلی شامل ۴۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه شیراز (۲۰۰ دختر و ۲۰۰ پسر) بودند که به شیوه نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای

چند مرحله‌ای انتخاب شدند. حجم نمونه اصلی در این پژوهش بر اساس معادله: تعداد سوالات پرسش‌نامه $\times 10$ ، محاسبه شد.

ابزار اندازه‌گیری

ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش، مقیاس شخصیت محقق ساخته و مقیاس ویژگی‌های اخلاق مذهبی (Samani, 2010) بود. فرایند طراحی و ساخت مقیاس شخصیت محقق ساخته در جریان این پژوهش به قرار زیر بود:

۱- انتخاب و مطالعه چهار اثر از تالیفات علامه محمد تقی جعفری در مجموعه انسان و جهان شناسی: آثار انتخابی به روش کتابخانه‌ای مورد مطالعه قرار گرفت و صفاتی که با کسب آن‌ها می‌توان در مسیر حیات تکاملی قرار گرفت و به کمال رسید، استخراج شدند (جدول ۱).

۲- تهیه و طراحی خزانه‌ای از سوالات براساس صفات استخراجی: انتخاب ۶۳ سوال و نمره‌گذاری بر طیف لیکرت از ۱ تا ۵ (= ۱ کاملاً مخالفم، ۲ = مخالفم، ۳ = نظری ندارم، ۴ = موافقم، ۵ = کاملاً موافقم).

۳- اجرای اولیه پرسش‌نامه ۶۳ گویه‌ای و انجام تحلیل ماده جهت‌گزینه‌سوال‌ات مناسب: پس از تحلیل ماده، ۲۴ پرسش که ضریب همبستگی کم‌تر از ۰/۲۰ داشتند، حذف شدند. بنابراین، پرسش‌نامه‌ای ۳۹ گویه‌ای با همان مقیاس درجه بندی لیکرت از ۱ تا ۵ نمره‌گذاری شد.

۴- اجرای پرسش‌نامه ۳۹ گویه‌ای بر روی نمونه اصلی.

۵- انجام تحلیل عامل اکتشافی برای کشف ساختار عاملی پرسش‌نامه ۳۹ گویه‌ای: در این مرحله، سوالاتی که مبنای آن‌ها اندازه‌گیری صفت مشخصی بود و همچنین، بار عاملی آن‌ها بیش‌تر از ۰/۳۰ بود در یک مجموعه یایک عامل قرار گرفتند و ۹ سوال که مبنای مشترک نداشته و در بیش از یک عامل دارای بار عاملی مساوی و بیش‌تر از ۰/۳۰ بودند، حذف شدند.

۶- بررسی پایایی و روایی پرسش‌نامه ۳۰ گویه‌ای و بررسی عامل‌های استخراجی (در بخش یافته‌های پژوهش به آن پرداخته شده است).

مقیاس ویژگی‌های اخلاق مذهبی، پرسش‌نامه‌ای محقق ساخته (Samani, 2010) است که مقدار موافقت پاسخ دهنده را با ۱۷ گویه که در رابطه با ویژگی‌های اخلاقی و غیراخلاقی افراد است، می‌سنجد. در پژوهشی (Ahmadi, 2012)، ضریب آلفای این مقیاس را ۰/۹۵ گزارش کرده است. این پرسش‌نامه مقیاسی دو قطبی بوده و شیوه نمره‌گذاری آن در دو قطب مثبت و منفی از ۱ تا ۴ و به صورت موافقم و کاملاً موافقم می‌باشد.

یافته‌ها

یافته‌های کیفی این پژوهش، شامل استخراج صفات و ویژگی‌های شخصیتی انسان، در مسیر حیات تکاملی، براساس آرا و نظرات علامه محمدتقی جعفری بود که در جدول ۱ ذکر شده اند. در این پژوهش، برای تجزیه و تحلیل داده‌های کمی، از نرم افزار آماری SPSS استفاده شد. برای کشف ساختار عاملی از تحلیل عامل و برای بررسی روایی همگرا و روایی واگرا، از ضریب همبستگی پیرسون و برای بررسی پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد.

تحلیل ماده: بر روی پرسش‌نامه اولیه، که حاوی ۶۳ گویه بود، تحلیل ماده انجام گرفت. روش گزینش پرسش‌های مناسب به این ترتیب بود که از بین ۶۳ پرسش، ۱۶ پرسش با ضریب همبستگی کمتر از ۰/۲۰ و عدم معناداری حذف شدند هم‌چنین، تعداد ۸ پرسش به دلیل یکسان بودن محتوای سنجش با عبارات مشابه خود نیز حذف شدند که ملاک حذف این عبارات کمتر بودن ضریب همبستگی نسبت به عبارت مشابه خود بود. ۳۹ پرسش باقی‌مانده با ضریب همبستگی بیش‌تر از ۰/۲۰ در سطح $p < 0/01$ و $p < 0/05$ معنادار شدند.

تحلیل عامل: داده‌های حاصل از اجرای پرسش‌نامه ۳۹ گویه‌ای، مورد تحلیل عامل اکتشافی به شیوه مولفه‌های اصلی^۱ قرار گرفت. نسبت^۲ KMO برای این تحلیل ۰/۹۰۵ بود که نشان می‌دهد محتوای پرسش‌نامه از کفایت نمونه‌گیری برخوردار است. مقدار آزمون کرویت بارتلت^۳ برابر با ۵۴۱۲/۲۸۸ شد و در سطح $P < 0/001$ معنی‌دار بود که نشانگر این است که ماتریس همبستگی ماده‌های پرسش‌نامه از کفایت لازم برای تحلیل عامل برخوردار است.

برای دستیابی به مناسب‌ترین ساختار عاملی پرسش‌نامه، ماتریس ۹ تا ۵ عاملی مورد ارزیابی قرار گرفت که مناسب‌ترین ترکیب محتوایی بدست آمده، از وضعیت ۸ عاملی بود. ملاک استخراج تعداد عوامل، نمودار اسکری^۴، (شکل ۱)، مقدار ارزش ویژه، درصد واریانس تبیین شده و محتوای نظری عامل‌ها بود.

هشت عامل استخراج شده از ماتریس همبستگی ماده‌های پرسش‌نامه، در مجموع ۵۳/۵۱ درصد واریانس پرسش‌نامه را مورد ارزیابی قرار می‌دادند. عامل نخست بارزش ویژه ۱۰/۱۸، بیش‌ترین درصد واریانس (۲۶/۱۲) را تبیین می‌کند و هفت عامل دیگر، ارزش ویژه بالای یک را دارند. جدول ۲، ارزش ویژه و درصد واریانس تبیین شده به وسیله هر عامل می‌باشد.

1 - Principal component

2 - Kaiser – Meyer - Olkin

3 - Bartlett's Test of Sphericity

4 - Scree plot

پس از چرخش ماتریس ۸ عاملی پرسش‌نامه به شیوه متعامد (واریماکس^۱)، محتوای هر عامل استخراج گردید. ملاک انتخاب پرسش‌ها در هر عامل، بر مبنای مقایسه بارعاملی^۲ در هر ۸ عامل بود. به این ترتیب که پرسشی که دارای بارعاملی بیش‌تر از ۰/۳۰ در هر عامل بود، در زیر مجموعه همان عامل قرار گرفت. تعداد ۹ پرسش که در بیش از یک عامل دارای بارعاملی مساوی و بیش‌تر از ۰/۳۰ بودند، از فهرست سوالات پرسش‌نامه حذف شدند. علت حذف این پرسش‌ها، کاهش مقدار واریانس مشترک میان عوامل استخراج شده، برای افزایش روایی مقیاس در زمینه عامل‌ها بود. در نهایت، ۳۰ پرسش در هشت عامل مورد تایید قرار گرفت که نشان‌دهنده روایی سازه مقیاس می‌باشد. جدول ۳، نشانگر محتوای عوامل استخراجی، ارزش ویژه و بار عاملی سوالات هریک از عوامل هشت‌گانه مقیاس شخصیت ساخته شده می‌باشد.

پس از مشخص شدن محتوای هر عامل، این عوامل به وسیله کارشناسان و با توجه به صفات استخراج شده از آراء و نظرات علامه محمدتقی جعفری، نامگذاری شدند که به ترتیب، عامل ۱ تا ۸ با عنوان‌های، احساس کنترل، خوشبینی، سخاوت، عبودیت، احترام به نفس، آفرینندگی، شکیبایی و آزادگی، نامگذاری شدند.

برای بررسی روایی همگرا، از شیوه ضریب همبستگی عوامل هشت‌گانه با نمره کل پرسش‌نامه استفاده شد و برای بررسی روایی واگرا، از شیوه ضریب همبستگی بین عوامل هشت‌گانه با یکدیگر استفاده شد. جدول ۴ ضریب همبستگی عوامل با یکدیگر و با نمره کل می‌باشد که نشان می‌دهد پرسش‌نامه از روایی بهینه برخوردار است. هم‌چنین، از مقیاس ویژگی‌های اخلاق مذهبی، برای بررسی روایی واگرای پرسش‌نامه شخصیت ساخته شده استفاده شد. بر اساس جدول ۵، از بین عوامل موجود در پرسش‌نامه شخصیت، فقط بین عامل نخست (احساس کنترل) و نمره کل مقیاس اخلاق مذهبی همبستگی مثبت و معنادار وجود دارد و بین ۷ عامل دیگر و نمره کل مقیاس اخلاق مذهبی همبستگی معناداری مشاهده نشد.

برای تعیین پایایی پرسش‌نامه ساخته شده، از روش همسانی درونی (ضریب آلفای کرونباخ) استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس برابر با ۰/۸۷ شد. هم‌چنین، ضریب پایایی عوامل هشت‌گانه به شیوه آزمون و بازآزمایی و با فاصله یک هفته مورد بررسی قرار گرفت. جدول ۶، ضریب آلفای کل و عوامل هشت‌گانه و ضریب پایایی به شیوه آزمون و بازآزمایی می‌باشد که نشان می‌دهد پرسش‌نامه از پایایی بهینه برخوردار است. جدول ۷، میانگین و انحراف معیار عوامل با نمره کل می‌باشد.

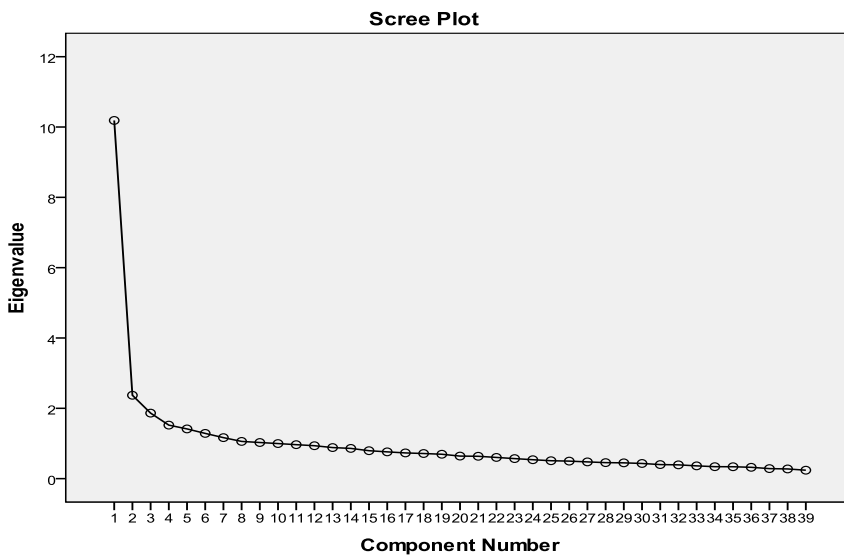
¹-Varimax

²-Factor loading

جدول ۸، نشانگرنتایج آزمون t مستقل برای مقایسه میانگین نمره دختران و پسران در عوامل هشت‌گانه موجود در مقیاس شخصیت ساخته شده است.

جدول ۱- صفات و ویژگی‌های شخصیتی استخراج شده براساس آرا و نظرات علامه جعفری.

روش‌های صعود تکاملی روح	صفات یا ویژگی‌های شخصیتی
۱- خود طبیعی انسان و رهبری روح	مطیع پیشوایان الهی بودن، پذیرفتن و عمل به رهبری پیشوایان الهی
۲- ازبزرگ‌ترین نعمت‌های خداوندی، کمک برای شناخت و تصعید تکاملی روح انسان	اراده
۳- عدالت انسان درباره خویشتن و مهار کردن تمایلات	عدالت، عدالت به خویشتن،
۴- اشباع هوی و هوس‌های دیگران و فساد روح	مصلحت اندیشی، عاقبت اندیشی
۵- بهره برداری از خود برای خود	آفرینندگی، نوآوری، ابتکار، خلاقیت
۶- هلاکت خودشناسان	شناخت خویش، تأیید خویشتن
۷- کسی که به خویشتن اهمیت ندهد	اهمیت به خود، احترام به ذات، عزت نفس، شرم و حیاء از خود، مدیریت خود، ارتباط با خدا، دلبستگی بخدا
۸- ضرورت محاسبه و موازنه خویشتن	خود ارزیابی، قضاوت و داوری خود، محاسبه نفس
۹- دل دادن به پستی‌ها، تباهی عظمت و ارزش من خویشتن	عظمت نفس، کرامت نفس، عظمت گرایبی
۱۰- جلوه‌های تصعید حیات کمالی، مقدار قراردادن خویشتن در ارتباط با دیگر انسان‌ها	خود میزانی، خود تنظیمی، تنظیم نفس، موازنه نفس
۱۱- همت عالی از نیرومندترین عوامل تصعید حیات تکاملی	همت، اراده، صبر، آرامش، عظمت گرایبی، قانع نبودن به وضع موجود
۱۲- حریت، معلول اعتلای همت و اختیار جلوه عالی آن	آزادگی من یا خودباروح، آزادمردی، خود مختاری، عبودیت (عبد بودن)
۱۳- افزایش ظرفیت دل	قدرت تحمل، تاب آوری
۱۴- زدودن سینه از کینه تیزی‌ها و بغض‌ها	پاکی درون، نداشتن کینه، عشق ورزیدن، یاری رساندن، وفای به عهد
۱۵- زدوده شدن توقع پاداش برای انجام تکلیف	اخلاص، گذشت، بخشش، مکلف بودن، تعهد
۱۶- احساس درد و نقص در حیات طبیعی محض، سپس حرکت	تلاش، پویایی
۱۷- اصل مکافات بر مبنای نیت‌ها، در تصعید حیات تکاملی	انگیزه، امید، خیر خواهی
۱۸- علم خداوندی به کردارها، گفتارها و درون انسان	نظارت الهی، نظارت بر خود
۱۹- بکار انداختن عقل و تهذیب روحی	خرد، عقل (عقل نظری)، وجدان (عقل عملی)
۲۰- انبساط و شکوفایی طبیعی من انسانی	مدیریت زمان، برنامه ریزی، اعتدال‌گری، منظم بودن
۲۱- پیشنگری و حرکت به پیش	آینده نگری، حسابگری
۲۲- خیر خواه‌ترین مردم درباره خویشتن، مطیع‌ترین به پروردگار	مطیع بودن، قانونمندی، اطاعت از قوانین الهی و جهان هستی



شکل ۱- نمودار اسکری.

جدول ۲- ارزش ویژه و درصد واریانس مورد ارزیابی در هر عامل.

عامل								شاخص
۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
۱/۰۶	۱/۱۶	۱/۲۸	۱/۴۱	۱/۵۲	۱/۸۶	۲/۳۷	۱۰/۱۸	ارزش ویژه
۲/۷۱	۲/۹۹	۳/۳۰	۳/۶۲	۳/۹۰	۴/۷۷	۶/۰۸	۲۶/۱۲	درصد واریانس

جدول ۳- محتوا و بارعاملی و ارزش ویژه هشت عامل نامگذاری شده.

کد	محتوای عامل	بار عاملی	ارزش ویژه
۱- احساس کنترل	۱- من هر از مدتی اقدام به ارزیابی خود می‌کنم.	۰/۶۴	۱۰/۱۸
	۲- هر گاه اراده کنم کاری انجام دهم، از عهده آن بر می‌آیم.	۰/۶۲	
	۳- من خصوصیات مثبت و منفی خود را مدیریت می‌کنم.	۰/۶۰	
	۴- من برای انجام دادن کارهای خود اراده محکمی دارم.	۰/۵۸	
	۵- ویژگی‌های اصلی خود را می‌شناسم.	۰/۵۰	
	۶- من در زندگی خود برنامه ریزی دارم.	۰/۵۰	
	۷- به راحتی از پا در نمی‌آیم.	۰/۴۱	
۲- پیش‌بینی	۱- من به زندگی امیدوار هستم.	۰/۷۰	۲/۳۷
	۲- من می‌توانم در خود انگیزه ایجاد کنم.	۰/۶۶	
	۳- تلاش خود را می‌کنم تا آینده‌ای بهتر داشته باشم.	۰/۶۲	
	۴- به پیامدهای کارها فکر می‌کنم.	۰/۵۲	
۳- سخاویت	۱- من فرد بخشنده‌ای هستم.	۰/۷۰	۱/۸۶
	۲- من از مال خود به دیگران می‌بخشم.	۰/۶۸	
	۳- من به دیگران کمک می‌کنم.	۰/۶۶	
	۴- می‌توانم از برخی چیزها گذشت کنم.	۰/۵۴	
۴- عبودیت	۱- خداوند را ناظر و شاهد بر کارهای خود می‌دانم.	۰/۷۰	۱/۵۲
	۲- انگیزه من از عبادت، سپاسگزاری از خداوند است.	۰/۶۲	
	۳- من در هر حالی، با خدا در ارتباط هستم.	۰/۵۰	
	۴- شرم و حیا مانند نگاهی در درونم، من را از زشتی‌ها دور می‌کند.	۰/۴۸	
۵- احترام به	۱- من فرد ارزشمندی هستم.	۰/۶۳	۱/۴۱
	۲- من فرد ارزشمندی هستم و توانایی‌های خود را دست کم نمی‌گیرم	۰/۶۳	
	۳- من به خودم احترام می‌گذارم.	۰/۵۲	
۶- آفرینندگی	۱- من خودم را فرد خلاق می‌دانم.	۰/۶۷	۱/۲۸
	۲- میل دارم در کارهایی نوآوری داشته باشم.	۰/۵۰	
	۳- من اشتباهات خود را تکرار نمی‌کنم.	۰/۵۰	
۷- شکیبایی	۱- من از آدمها کینه‌ای ندارم.	۰/۶۳	۱/۱۶
	۲- من در هر شرایطی آرامش خود را حفظ می‌کنم.	۰/۶۱	
۸- آزادی	۱- من احساس خود مختاری و آزادی می‌کنم.	۰/۶۲	۱/۰۶
	۲- من به عهد و پیمان خود عمل می‌کنم.	۰/۵۴	
	۳- در مقابل مشکلات آدم ضعیفی هستم.	۰/۴۷	

جدول ۴- ضریب همبستگی عوامل با یکدیگر و با نمره کل پرسش‌نامه.

عامل	احساس کنترل	خوش بینی	سخاوت	عبودیت	احترام به نفس	آفرینندگی	شکیبایی	آزادگی
احساس کنترل	۱							
خوش بینی	۰/۵۴	۱						
سخاوت	۰/۳۰	۰/۳۰	۱					
عبودیت	۰/۳۲	۰/۳۱	۰/۲۵	۱				
احترام به نفس	۰/۶۰	۰/۵۶	۰/۳۴	۰/۳۱	۱			
آفرینندگی	۰/۵۰	۰/۴۵	۰/۲۸	۰/۲۱	۰/۴۰	۱		
شکیبایی	۰/۲۳	۰/۲۲	۰/۳۵	۰/۱۴	۰/۲۶	۰/۲۷	۱	
آزادگی	۰/۵۳	۰/۳۶	۰/۱۹	۰/۱۹	۰/۴۱	۰/۳۰	۰/۲۱	۱
کل	۰/۸۳	۰/۷۳	۰/۵۵	۰/۵۸	۰/۷۴	۰/۶۳	۰/۴۵	۰/۶۱

معنادار در سطح $p < ۰/۰۱$ و $p < ۰/۰۵$

جدول ۵- همبستگی عوامل موجود در پرسش‌نامه شخصیت با مقیاس اخلاق مذهبی.

نمره کل مقیاس اخلاق مذهبی	احساس کنترل	خوش بینی	سخاوت	عبودیت	احترام به نفس	آفرینندگی	شکیبایی	آزادگی
۰/۳۰*	۰/۲۳	۰/۲۴	۰/۱۲	۰/۱۳	۰/۰۰۹	۰/۲۵	۰/۰۸	

N = ۵۰

*معنادار در سطح $P < ۰/۰۵$.

جدول ۶- ضریب آلفای کرونباخ کل پرسش‌نامه و عوامل هشت‌گانه و ضریب بازآزمایی.

شاخص	کل	احساس کنترل	خوش بینی	سخاوت	عبودیت	احترام به نفس	آفرینندگی	شکیبایی	آزادگی
ضریب آلفا	۰/۸۷	۰/۸۰	۰/۷۳	۰/۷۰	۰/۵۰	۰/۷۷	۰/۵۴	۰/۴۵	۰/۳۷
ضریب بازآزمایی	۰/۷۵	۰/۸۶	۰/۸۰	۰/۸۱	۰/۹۳	۰/۹۵	۰/۸۸	۰/۸۷	۰/۸۵

جدول ۷- میانگین و انحراف معیار عوامل با نمره کل پرسش‌نامه.

عوامل									
شاخص	کل	احساس کنترل	خوش بینی	سخاوت	عبودیت	احترام به نفس	آفرینندگی	شکیبایی	آزادگی
میانگین	۱۱۶/۷۴	۲۶/۴۴	۱۶/۳۳	۱۶/۰۲	۱۵/۹۴	۱۲/۵۱	۱۰/۹۶	۶/۹۰	۱۱/۶۱
انحراف معیار	۱۴/۳۰	۴/۶۷	۲/۶۷	۲/۳۷	۳/۴۸	۲/۱۳	۲/۱۰	۱/۸۵	۲/۲۳

جدول ۸- آزمون t برای مقایسه دو گروه دختران و پسران در عوامل پرسش‌نامه شخصیت.

عوامل	میانگین (انحراف معیار)		مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری
	پسرها	دخترها			
احساس کنترل	۲۶/۷۳ (۴/۵۱)	۲۶/۱۵ (۴/۸۱)	۱/۲۴	۳۹۸	N.S
خوش بینی	۱۶/۵۱ (۲/۴۶)	۱۶/۱۵ (۲/۸۴)	۱/۳۶	۳۹۸	N.S
سخاوت	۱۶/۱۱ (۲/۳۰)	۱۵/۹۳ (۲/۴۵)	۰/۷۳	۳۹۸	N.S
عبودیت	۱۶/۷۱ (۳/۸۱)	۱۵/۱۸ (۲/۹۲)	۴/۴۸	۳۹۸	P < ۰/۰۰۰۱
احترام به نفس	۱۲/۸۴ (۱/۹۳)	۱۲/۱۸ (۲/۲۷)	۳/۱۲	۳۹۸	P < ۰/۰۰۱
آفرینندگی	۱۰/۹۸ (۲/۰۶)	۱۰/۹۴ (۲/۱۴)	۰/۱۶	۳۹۸	N.S
شکیبایی	۶/۸۰ (۱/۹۱)	۷/۰۲ (۱/۸۰)	۱/۲۳	۳۹۸	N.S
آزادگی	۱۱/۶۱ (۱/۹۶)	۱۱/۶۲ (۲/۴۸)	۰/۰۴	۳۹۸	N.S

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش بمنظور ساخت مقیاس ویژگی‌های شخصیت انسان کامل براساس آرا و نظرات علامه محمد تقی جعفری انجام شد. نتایج بدست آمده از تحلیل عامل در مورد ماتریس ۵ تا ۹ عاملی نشان داد که مناسب‌ترین ساختار عاملی، استخراج هشت عامل از پرسش‌نامه می‌باشد. هشت عامل استخراج شده در مجموع ۵۳/۵۱ درصد واریانس پرسش‌نامه را تبیین می‌کند. عامل نخست باارزش

ویژه ۱۰/۱۸ و با واریانس ۲۶/۱۲ بیش‌ترین درصد واریانس پرسش‌نامه راتبیین کرد و عوامل استخراجی دیگر ارزش ویژه بالای یک را دارا بودند.

ملاک انتخاب هر پرسش در عامل‌ها، پس از چرخش واریماکس، داشتن بارعاملی بیش‌تر از ۰/۳۰ در مورد یک عامل بود؛ و ۹ پرسش به دلیل داشتن بارعاملی مساوی در بیش از یک عامل، حذف شدند. درنهایت، مقیاسی ۳۰ گویه‌ای بدست آمد.

عامل نخست (۷ گویه) بارزش ویژه ۱۰/۱۸ و با ضریب آلفای ۰/۸۰ احساس کنترل، عامل دوم (۴ گویه) بارزش ویژه ۰/۳۷ و با ضریب آلفای ۰/۷۳ خوش بینی، عامل سوم (۴ گویه) بارزش ویژه ۱/۸۶ و با ضریب آلفای ۰/۷۰ سخاوت، عامل چهارم (۴ گویه) با ارزش ویژه ۱/۵۲ و با ضریب آلفای ۰/۵۰ عبودیت، عامل پنجم (۳ گویه) بارزش ویژه ۱/۴۱ و با ضریب آلفای ۰/۷۷ احترام به نفس، عامل ششم (۳ گویه) بارزش ویژه ۱/۲۸ و با ضریب آلفای ۰/۵۴ آفرینندگی، عامل هفتم (۲ گویه) بارزش ویژه ۱/۱۶ و با ضریب آلفای ۰/۴۵ شکیبایی و عامل هشتم (۳ گویه) بارزش ویژه ۱/۰۶ و با ضریب آلفای ۰/۳۷ آزادگی نامگذاری شدند.

ضریب آلفا برای عوامل استخراج شده از پرسش‌نامه شخصیت ساخته شده، نشان می‌دهد که عوامل استخراجی از همسانی درونی برخوردارند. ضریب آلفای کل برای پرسش‌نامه ۰/۸۷ شد که حکایت از پایایی کافی این پرسش‌نامه دارد (جدول ۶). هم‌چنین، نتایج آزمون و بازآزمایی، بافاصله یک هفته، نیز شاخصی برای پایایی این پرسش‌نامه بشمار می‌آید (جدول ۶).

ضریب همبستگی پایین و معنادار، بین عوامل پرسش‌نامه شخصیت ساخته شده حاکی از روایی واگرایی این پرسش‌نامه است و ضریب همبستگی بالا و معنی‌دار میان عوامل پرسش‌نامه با نمره کل حاکی از روایی همگرایی پرسش‌نامه می‌باشد (جدول ۴). از بین عوامل موجود در پرسش‌نامه شخصیت، فقط بین عامل نخست (احساس کنترل) و نمره کل مقیاس اخلاق مذهبی، همبستگی مثبت و معنادار وجود داشت و بین هفت عامل دیگر و نمره کل مقیاس اخلاق مذهبی همبستگی معناداری مشاهده نشد. نبود معناداری نشانگر روایی واگرایی مقیاس شخصیت ساخته شده است (جدول ۵).

با توجه به نتایج آزمون t مستقل، تفاوت معنادار در نمره دو گروه دختران و پسران، در دو عامل عبودیت و احترام به نفس وجود داشت و در دیگر عوامل تفاوتی معنادار مشاهده نشد (جدول ۸). در مجموع براساس یافته‌های بدست آمده، مقیاس شخصیت ساخته شده براساس آراء و نظرات علامه محمدتقی جعفری می‌تواند به عنوان مقیاسی معتبر برای ارزیابی برخی ویژگی‌های شخصیتی انسان کامل باشد. هرکدام از ویژگی‌های ذکر شده، هماهنگ و موافق با آراء و نظرات علامه جعفری

درباره برخی ویژگی‌های شخصیتی انسان رشدیافته است که در مسیر حیات تکاملی گام نهاده است.

با وجود نقاط مشترک بین مکتب اسلام و روان‌شناسی انسانگرا، اما تفاوتی مهم و اساسی وجود دارد. در اسلام خداوند محور همه امور است، اما در روان‌شناسی انسانگرا، انسان محور امور است. همچنین، تفاوت اساسی دیگر بین دیدگاه روان‌شناسی انسانگرا و مکتب اسلام، نادیده گرفتن بعد ماورای طبیعی انسان است و همین امر موجب شده تا نواقصی در درک ویژگی‌های شخصیت انسان کامل بوجود آید. با وجود منابع غنی در اسلام از جمله قرآن کریم و آثار و تالیفات ادبا، اندیشمندان و عارفان اسلامی می‌توان به دیدگاهی کامل‌تر از ماهیت انسان و کمال وی دست یافت.

نبود مقیاسی مناسب و مشابه برای بررسی روایی هم‌زمان مقیاس شخصیت ساخته شده و محدود بودن گروه نمونه دانشجویان از محدودیت‌های این پژوهش بود. برای بررسی روایی مقیاس، پیشنهاد می‌شود که مقیاس شخصیت ساخته شده، در مورد گروهی غیر از دانشجویان نیز اجرا شود، همچنین، توصیه می‌شود که هم اکنون از این پرسش‌نامه در مورد انجام فعالیت‌های پژوهشی استفاده شود و برای استفاده‌های تشخیصی توصیه می‌شود که با احتیاط بیشتری به اجرای آن اقدام شود.

References

- Ahmadi, A.A. (1995). Personality Psychology from Islamic Approach, Tehran, Amir Kabir Publication.
- Ahmadi, A. (2012). The Relationship Between Moral and Religion Characteristics of Couples with Marital Communication Patterns Dimensions, Master's thesis, Islamic Azad University of Marvdasht.
- Alborzi, M. (2006). Inquiry Self-development in Youth & Adolescence Rhythm on The Basis of Levinger's theory, Master's thesis, Shiraz University.
- Brehier, E. les. (1951). themes Actuals de la Philosophie, ch.3.
- Duane, P. Schultz, & Sydney Ellen, S. (2008). Theories of Personality. Translated by Yoseph Karimi & Colleague, Tahran, Arasbaran Publications.
- Duane, P. Schultz, & Sydney Ellen, S. (1996). Perfection Psychology, Translated by Khoshdel, Tahran, New Publication.
- Feist, Gregory, J.F. (2012). Theories of Personality. Translated by Yahya Seyed Mohammadi, Tahran, Ravan Publication.
- Fereydoni, Z. Shamschiri, B. (2014). Self-concept from Humanism Psychology and Islamic Mysticism Approach with Emphasis in Comparative Method. Journal of Psychological models and methods, 4(16).65-84.
- Jafari, M.T. (2007). Man in Elevating, Evolution Life. Tehran, Allameh Jafari Literary-works Collection and Publication Institute.
- Jafari, M.T. (2004). Motion and Change as Seen in The Koran. Tehran, Allameh Jafari Literary-works Collection and Publication Institute.

- Jafari, M.T. (2007). Man & Creation. Tehran, Allameh Jafari Literary-works Collection and Publication Institute.
- Motahari, M. (2006). Man in The Koran. Tehran, Sadra Publications.
- Motahari, M. (1988). Perfect Human. Tehran, Sadra Publications.
- Nasri, A. (1997). Man from Islam Approach. Payam Noor University Publications.
- Pervin, Lawrence. A. (2002). Personality: Theory and Research, 8th, ed 2001. Translated by Mohammad Jafar Javadi & Parviv Kadivar, Tehran, Aeezh Publications.
- Shamloo, S. (2009). School and Theories in Personality Psychology. Tehran, Roshd Publications.
- Shamsi, A., Ghomrani, A., Samadi, M., Ahmadzadeh, M. (2012). Inquiry Reliability Genuine Personality Scale. Journal of Psychological models and methods, 2(8).89-100.
- Shariat Bagheri, M.M. (2014). Prelude in The Psychology Theory and Innate`s Education . Journal of Psychological models and methods, 5(18).81-108.